

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΠΑ.Λ (ΟΜΑΔΑ Β)
ΔΕΥΤΕΡΑ 28 ΜΑΪΟΥ 2012
ΑΡΧΑΙΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A.1.

Γιατί η ηθική αρετή σχετίζεται με την ευχαρίστηση και τη δυσαρέσκεια· γιατί εξαιτίας της ευχαρίστησης κάνουμε τα ασήμαντα πράγματα, ενώ εξαιτίας της δυσαρέσκειας μένουμε μακριά από τα καλά. Γι' αυτό από τη μικρή μας ηλικία πρέπει να διαπαιδαγωγούμαστε έτσι, όπως λέει ο Πλάτων, ώστε να ευχαριστιόμαστε και να δυσαρεστούμαστε με όσα πρέπει· γιατί αυτή είναι η σωστή παιδεία.

Και πρέπει να μην πούμε μόνο αυτό, ότι δηλαδή η αρετή είναι έξη αλλά και ποιας ακριβώς ποιότητας έξη. Πρέπει λοιπόν να πούμε ότι κάθε αρετή, όποιου πράγματος είναι αρετή, και το ίδιο πράγμα το κάνει να φτάσει στην τέλεια κατάστασή του και το βοηθάει να εκτελέσει με τον πιο σωστό τρόπο το έργο που είναι προορισμένο γι' αυτό. Για παράδειγμα, η αρετή του ματιού κάνει τέλειο και το μάτι και το έργο που είναι προορισμένο γι' αυτό γιατί λόγω της αρετής του ματιού βλέπουμε καλά. Όμοια και η αρετή του αλόγου κάνει και το άλογο τέλειο και ικανό να τρέξει και να σηκώσει επάνω του τον αναβάτη και να σταθεί αντιμέτωπο με τους εχθρούς. Αν λοιπόν αυτό συμβαίνει σε όλες τις περιπτώσεις, τότε κι η αρετή του ανθρώπου μπορεί να είναι η έξη λόγω της οποίας ο άνθρωπος γίνεται καλός (ενάρετος) και λόγω της οποίας θα εκτελέσει με το σωστό τρόπο το έργο που είναι προορισμένο γι' αυτόν.

B.1.

Κριτήριο, κατά τον Αριστοτέλη ότι έχουν διαμορφωθεί οι ηθικές έξεις είναι η ηδονή ή η λύπη, που ακολουθούν τα έργα μας. Είναι φυσικό η κατ' αρετή ενέργεια ή όποια ενέργεια να γεννά «ένα ηδονικό συναίσθημα». Γι' αυτό και η ηδονή δεν είναι κάτι που μπορεί να παραμεληθεί. Είναι απαραίτητη στη ζωή μας. Η ηδονή νοείται, βέβαια, ως θετικό συναίσθημα και όχι με την αρνητική χροιά της λέξης, δηλαδή του φιλήδονου. Ο Αριστοτέλης καταλήγει ότι η ηδονή με την αρχική σημασία αποτελεί αγαθό που προκύπτει από το γεγονός ότι, κατά γενική ομολογία, η λύπη είναι κάτι κακό. Επομένως, και στο θέμα των ηθικών έξεων είναι φυσικό το κριτήριο να βρίσκεται στην ηδονή ή τη λύπη, που επιφέρουν οι πράξεις μας.

Ο Αριστοτέλης ακολουθώντας τον προσφιλή του τρόπο χρησιμοποιεί παραδείγματα, για να αποδείξει τη σχέση ηθικής αρετής και ηδονής-λύπης. Σώφρων, λοιπόν, είναι αυτός που απέχει από τις σωματικές ηδονές και χαίρεται γι' αυτό· αντίθετα ακόλαστος είναι εκείνος που λυπάται, όταν απέχει απ' αυτές. Αν λοιπόν σώφρων είναι αυτός που σκέπτεται και ενεργεί σωστά (κατά λέξη το να έχει κανείς σώας τὰς φρένας), τότε η σωφροσύνη ταυτίζεται με την εγκράτεια, την αρετή δηλαδή που έγκειται στην τήρηση του μέτρου κατά τις απολαύσεις. Αντίθετη αυτής της σωφροσύνης είναι η ακολασία, η ακράτεια.

Όταν μιλά ο Αριστοτέλης για «αποχή από τις σωματικές ηδονές», δεν εννοεί πλήρη αποχή. Η πλήρης αποχή είναι έλλειψις, άρα κακία. Αυτός που απέχει από τις ηδονές χαρακτηρίζεται από τον Αριστοτέλη αναισθητος σε άλλο σημείο των Ηθικών Νικομαχείων. Η σημασία της πιο πάνω λέξης είναι «αυτός που απέχει από τις υπερβολικές σωματικές ηδονές». Με άλλα λόγια, ο

Αριστοτέλης χαρακτηρίζει σώφρονα αυτόν που τηρεί το μέτρο στις σωματικές απολαύσεις. Την ιδέα για την τήρηση μέτρου στις απολαύσεις συναντούμε και σ' άλλους φιλοσόφους. Ήταν μια ιδέα που πρωταρχικά παρουσιάστηκε στην αρχαία ελληνική Ιατρική. Ο Ιπποκράτης συμβούλευε «σωματικές ασκήσεις, φαγητά, ποτά, ύπνος, αφροδίσια, όλα με μέτρο» και όλα αυτά για χάρη της διατήρησης της σωματικής υγείας.

Ο Αριστοτέλης διατυπώνει τη γνώμη ότι ο σώφρων χαίρεται, επειδή «απέχει των σωματικών ηδονών». Ίσως χαίρεται, επειδή επιβάλλεται πάνω στις ηδονές, ή, πιο σωστά, επειδή τηρεί το μέτρο και δεν υποδουλώνεται στις ηδονές. Έτσι πετυχαίνει μια νίκη και αποδεικνύει στον εαυτό του ότι έχει ισχυρή βούληση. Κατά το Δημόκριτο, η μετρημένη απόλαυση των οποιωνδήποτε αγαθών εξασφαλίζει στον άνθρωπο την ευθυμία, μια ευχάριστη ψυχική διάθεση, ενώ τόσο η στέρηση όσο και η υπερβολή στο θέμα των απολαύσεων προκαλούν μεταπτώσεις και μεγάλες εντάσεις στην ψυχή. Αντίθετα, ο ακόλαστος, δηλαδή αυτός που δε βάζει περιορισμούς στις απολαύσεις, στενοχωριέται, όταν δεν ικανοποιούνται οι επιθυμίες του για απόλαυση σωματικών ηδονών, γίνεται σχεδόν δυστυχής στις περιπτώσεις αυτές. Αισθάνεται τη στέρηση πάντα σαν μεγάλη απώλεια.

Στο δεύτερο παράδειγμά του ο Αριστοτέλης αναφέρει πως τα δεινά που υπομένει ο ανδρείος είναι οι κίνδυνοι στη μάχη ή οι δυσκολίες της ζωής. Νιώθει ικανοποίηση, όταν δείχνει γενναιότητα, ή τουλάχιστον δεν λυπάται. Ο δειλός εξάλλου όχι μόνο στενοχωριέται, όταν συναντά δυσκολίες, αλλά νιώθει και φόβο, υπερβολικό και αδικαιολόγητο. Και ο ανδρείος νιώθει κάποιον φόβο στη μάχη, αλλά καταφέρνει και τον ξεπερνά και προχωρεί στην επίθεση. Ο δειλός όμως τρέχει να κρυφτεί καθώς ο φόβος του ξεπερνά το μέτρο.

Ο Αριστοτέλης, λοιπόν, δεν αναφέρεται στο συνεχή εσωτερικό αγώνα που απαιτείται για την κατάκτηση των ηθικών αρετών, αλλά τονίζει ότι αυτές δημιουργούν ευχάριστα συναισθήματα στον ηθικό άνθρωπο. Η αρετή δηλαδή ρυθμίζει τα συναισθήματα της ηδονής και της λύπης στην ψυχή του ανθρώπου και θέτει μέτρο σε αυτά. Επομένως, εύλογα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι φορείς αγωγής πρέπει από πολύ μικρή ηλικία να συνδέουν στην παιδική ψυχή τις ηθικές πράξεις με ευχάριστα συναισθήματα μέσα από την αποδοχή και την επιβράβευση και τις επαίσχυντες πράξεις με αρνητικά συναισθήματα μέσα από την επίπληξη και την τιμωρία.

B.2.

α) ἔξις : Η λέξη αυτή παράγεται από το θέμα του μέλλοντα του ρήματος «ἔχω» και συγκεκριμένα από το σεχ- < heχ- < έχ + την παραγωγική κατάληξη -σις, η οποία δηλώνει ενέργεια. Αρχική σημασία της λέξης είναι το να κατέχει κανείς συνέχεια κάτι που έχει αποκτήσει. Για τον Αριστοτέλη η λέξη απέκτησε ηθικό περιεχόμενο: είναι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, που αποκτιούνται με την επίμονη άσκηση και επανάληψη κάποιων ενεργειών. Οι «ἔξεις» είναι ένα από τα «γινόμενα ἐν τῇ ψυχῇ». Τα άλλα δύο είναι τα πάθη και οι δυνάμεις. Οι «ἔξεις» δεν υπάρχουν εκ φύσεως.

ἀρετή : Αρχικά, ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τον όρο «αρετή» όχι με την έννοια της ανθρώπινης αποκλειστικά ηθικής ιδιότητας, η οποία απορρέει από κάποιες ενέργειες στο πλαίσιο του κοινωνικού βίου, αλλά με μια ευρεία σημασία: ικανότητα, προτέρημα, αξιότητα ἐμψυχων ή ἀψυχων, που τους δίνει τη δυνατότητα α) να βρίσκονται στην τέλεια κατάσταση τους και β) να επιτελούν με τέλειο τρόπο τον προορισμό τους. Αυτά είναι τα δύο κύρια στοιχεία που διαφοροποιούν την αρετή (κάθε μορφή αρετής) ενός ανθρώπου, ζώου ή πράγματος από τις άλλες ἔξεις. Ακολουθώντας, στην προσπάθειά του να ορίσει την αρετή του ανθρώπου αναφέρει πως είναι η ικανότητα εκείνη που οδηγεί τον άνθρωπο στον εξανθρωπισμό του και την ηθική τελείωση.

ἔργον : βασική αντίληψη του Αριστοτέλη είναι ότι «ἡ φύσις οὐδὲν ποιεῖ μάτην» (= η φύση τίποτα δεν κάνει μάταια, χωρίς λόγο). Αυτό σημαίνει ότι η «φύσις» ανέθεσε, κατά τον Αριστοτέλη, σε

καθετί σ' αυτό τον κόσμο ένα «ἔργον», έναν συγκεκριμένο προορισμό. Όταν επιτελεστεί αυτό το έργο, τότε το ον φτάνει στο τέλος, στην τελειοποίησή του, στην επίτευξη του στόχου του (**τελεολογική αντίληψη**). Υπάρχει, λοιπόν «ἔργον» του οφθαλμού, «ἔργον» του ίππου, «ἔργον» του ανθρώπου, «ἔργον» του χεριού και «ἔργον» του ποδιού. Σε άλλο σημείο στα «Ἠθικά Νικομάχεια» ο Αριστοτέλης θα μιλήσει για το «ἔργον» που επιτελεί ο κάθε επιμέρους «τεχνίτης» (αθλητής, αγαλματοποιός, κιθαριστής), παράλληλα με το «ἔργον» του ανθρώπου, που είναι «ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον ἢ μὴ ἄνευ λόγου», όπως αναφέρεται και σε σχόλιο του σχολικού μας βιβλίου.

β) Οι αρετές-ικανότητες έχουν χαρακτηριστεί ἔξεις (μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα). Όμως, κάθε ἔξη είναι αποτέλεσμα όμοιων ενεργειών που επαναλαμβάνονται και αυτό σημαίνει ότι από την ποιότητα των ενεργειών εξαρτάται και η ποιότητα των ἔξεων, οι οποίες μπορεί να είναι και αξιόλογες και ανάξιες λόγου και θετικές και αρνητικές (δικαιοσύνη, ανδρεία κ.α. – αδικία, δειλία κ.α.) . Επομένως, δεν είναι αρκετό να χαρακτηρίζονται οι αρετές ἔξεις, γιατί οι ἔξεις είναι δύο ειδών και πρέπει να προχωρήσουμε και να προσδιορίσουμε σε ποια από τις δύο κατηγορίες ανήκει η αρετή, ποια είναι η ποιότητά της. Αναζητείται, λοιπόν, το γνώρισμα που διαφοροποιεί τις αρετές από τις άλλες ἔξεις, η ειδοποιός διαφορά και διαπιστώνεται από τον Αριστοτέλη ότι δεν πρόκειται για ένα αλλά για δυο γνωρίσματα. Έτσι, μια ἔξη είναι αρετή, όταν α) κάνει τον άνθρωπο (ή το ζώο ή το πράγμα) που την έχει, να βρίσκεται στην τέλεια κατάστασή του και β) βοηθάει αυτόν που έχει να εκτελεί με σωστό τρόπο το έργο που είναι προορισμένο γι' αυτόν.

Για να γίνουν πιο κατανοητά τα γνωρίσματα που διαφοροποιούν την αρετή από τις άλλες ἔξεις και ο συσχετισμός της αρετής με τα πάντα, ἔμψυχα και ἄψυχα, ο Αριστοτέλης δίνει δύο παραδείγματα, ένα από τα ὄργανα του σώματος (μάτι) και ένα από τα ζώα (ἄλογο).

Μέσα από τα παραδείγματα αυτά καταλήγει σε μία γενίκευση για την αρετή του ανθρώπου. **Η αρετή**, λοιπόν, του ανθρώπου είναι η ικανότητα εκείνη που γίνεται μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα (**ἔξις**) και επιτρέπει στον άνθρωπο μέσα από την τέλεση ομοίων ἔλλογων πράξεων που του γεννούν ευχάριστα συναισθήματα να φτάσει στο **ἔργον** του, στον προορισμό του, δηλαδή στην κατάκτηση της ηθικής τελείωσης (εἰ δὴ τοῦτο ... ἔργον ἀποδώσει). Έτσι, είναι φανερό ότι ο Αριστοτέλης δίνει τόσο στο έργο του ανθρώπου όσο και στην αρετή ηθική διάσταση.

B.3.

Σελ. 141 σχολικού βιβλίου : «Είκοσι χρόνια ἔμεινε ο Αριστοτέλης ... αν είναι να σωθεί η αλήθεια;»

B.4.

σχεδόν : ἔξεων ἢ ἀπεχόμενος ἢ ἀπεχόμεθα ἢ ἔξις ἢ ἔχον ἢ ἔχει

αχάριστος : χαίρων ἢ χαίρειν

ασήμαντος : σημειῶν

ενδεής : δεῖ

πρόφαση : φησὶν ἢ φανερόν

διαμονή : ὑπομένων ἢ μεῖναι

άρτιος : ἀρετή

τελεσίδικος : ἀποτελεῖ

δημαγωγός : ἤχθαί

καταδρομικό : δραμεῖν

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1. Άνδρες στρατιώτες και των Αθηναίων και των άλλων συμμάχων, ο αγώνας αφενός, που πρόκειται να γίνει, θα είναι με όμοιο τρόπο κοινός για όλους ανεξαιρέτως και για τη σωτηρία και για την πατρίδα περισσότερο για τον καθένα παρά για τους εχθρούς. Γιατί αν νικήσουμε τώρα με τα πλοία (το ναυτικό), είναι δυνατό σε κάποιον να αντικρύσει ξανά την δική του πόλη που υπάρχει κάπου. Δεν πρέπει αφετέρου να λιποψυχείτε, ούτε να παθαίνετε αυτό ακριβώς που παθαίνουν οι πιο άπειροι από τους ανθρώπους, οι οποίοι, αφού ηττήθηκαν (απέτυχαν) στους πρώτους αγώνες, ύστερα για πάντα θεωρούν την ανησυχία του φόβου όμοια με τις συμφορές. Όμως, και όσοι από τους Αθηναίους είστε παρόντες, που έχετε ήδη εμπειρία από πολλούς πολέμους, και όσοι από τους συμμάχους, που πάντα πολεμούσατε στο πλευρό τους, θυμηθείτε τα απροσδόκητα (παράξενα) πράγματα (που συμβαίνουν) στους πολέμους.

Γ2. τούς ἀγῶνας

ᾧ ναῦ

αἴσπερ

τοῖς προτέροις

σφαλεῖσι(ν)

κράτει

ἐφορᾶν

πέισεται

σχοίην

ἐμνήσθησαν

Γ3α. στρατιῶται: ομοιόπτωτος ονοματικός επιθετικός προσδιορισμός στη λέξη Άνδρες.

τω: δοτική προσωπική απλή από το απρόσωπο ρήμα ἔστι.

ἄθυμειν: ἀναρθρο τελικό ἀπαρέμφατο που λειτουργεί ως υποκείμενο του απρόσωπου ρήματος χρή.

τῶν ἀνθρώπων: γενική ως ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, διαιρετική στη λέξη οἱ ἀπειρότατοι.

ταῖς ξυμφοραῖς: δοτική ως ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, αντικειμενική στη λέξη ὁμοίαν.

τῶν παραλόγων: αντικείμενο στο ρήμα μνήμης μνήσθητε.

Γ3β. Ὁ Νικίας εἶπεν ὅτι, εἰ κρατήσαιεν/-ειαν ταῖς ναυσίν, εἴη τῷ τήν ὑπάρχουσαν που οἰκείαν πόλιν ἐπιδεῖν (με ειδική πρόταση).

Ὁ Νικίας εἶπεν εἰ κρατήσαιεν/-ειαν ταῖς ναυσίν, εἶναι τῷ τήν ὑπάρχουσαν που οἰκείαν πόλιν ἐπιδεῖν (με ειδικό ἀπαρέμφατο).

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ
ΑΞΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ
ΣΚΡΕΚΗΣ ΛΟΥΚΑΣ
ΤΡΟΥΛΑΚΗΣ ΜΑΝΟΣ